

Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2018 році

У 2018 році рівень тіньової економіки склав 30% від обсягу офіційного ВВП

За попередніми розрахунками Мінекономрозвитку рівень тіньової економіки у 2018 році склав 30% від обсягу офіційного ВВП, що на 2 в.п.¹ менше за показник 2017 року і є найнижчим рівнем, починаючи з 2009 року. Враховуючи, що детінізація економіки розглядається експертами одним з мірил ефективності впроваджуваних реформ і сприйняття їх суспільством, такий результат заслуговує на увагу.

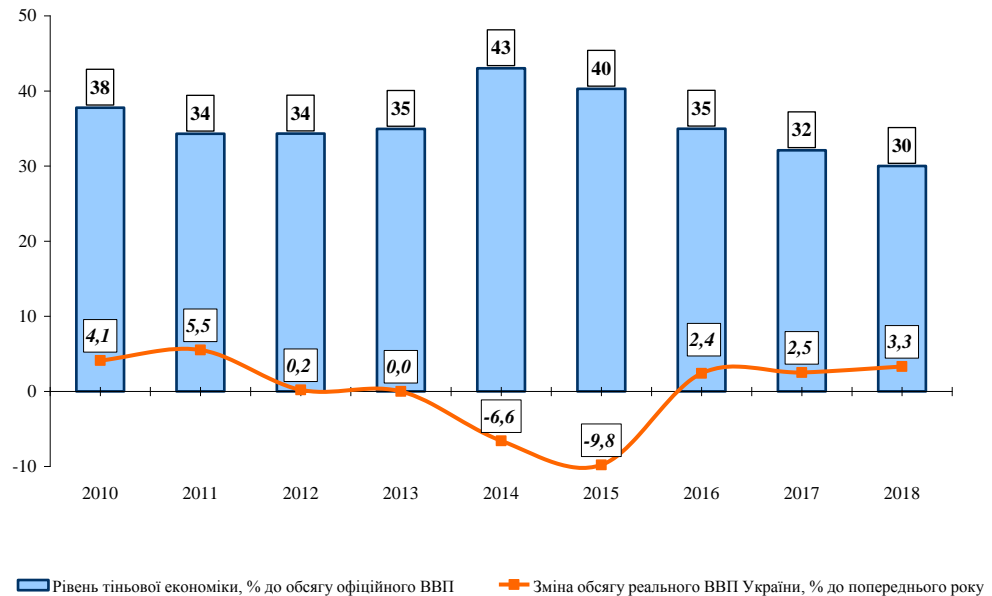

Рис. 1. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у % від обсягу офіційного ВВП) і темпи приросту/зниження рівня реального ВВП (у % до попереднього року)

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

Довідково: розрахунок рівня тіньової економіки здійснюється відповідно до Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки, затверджених наказом Мінекономіки від 18.02.2009 № 123.

Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами

Усі методи, з використанням яких здійснюється оцінка рівня тіньової економіки, показали зменшення рівня порівняно з 2017 роком. Зокрема:

метод “витрати населення – роздрібний товарооборот” зафіксував зменшення рівня тіньової економіки на 2 в.п. (до 46% від обсягу офіційного ВВП);

електричний та монетарний методи показали зменшення рівня тіньової економіки на 1 в.п. кожний і склали відповідно 27% та 23% від обсягу офіційного ВВП;

¹ Оцінка інтегрального рівня тіньової економіки в Україні у 2018 році є попередньою. Наразі оцінку рівня тіньової економіки за одним з чотирьох методів розрахунку – методом збитковості підприємств – здійснено з використанням наявних статистичних даних про фінансові результати діяльності до оподаткування великих та середніх підприємств (без малих підприємств, мікропідприємств) без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, а також частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. Після оприлюднення Держстатом остаточних статистичних даних про фінансові результати діяльності підприємств до оподаткування (за повним колом підприємств) оцінку рівня тіньової економіки в Україні за підсумком 2018 року буде уточнено.

за методом збитковості підприємств рівень тіньової економіки зменшився на 4 в.п. (до 18% від обсягу офіційного ВВП)¹.

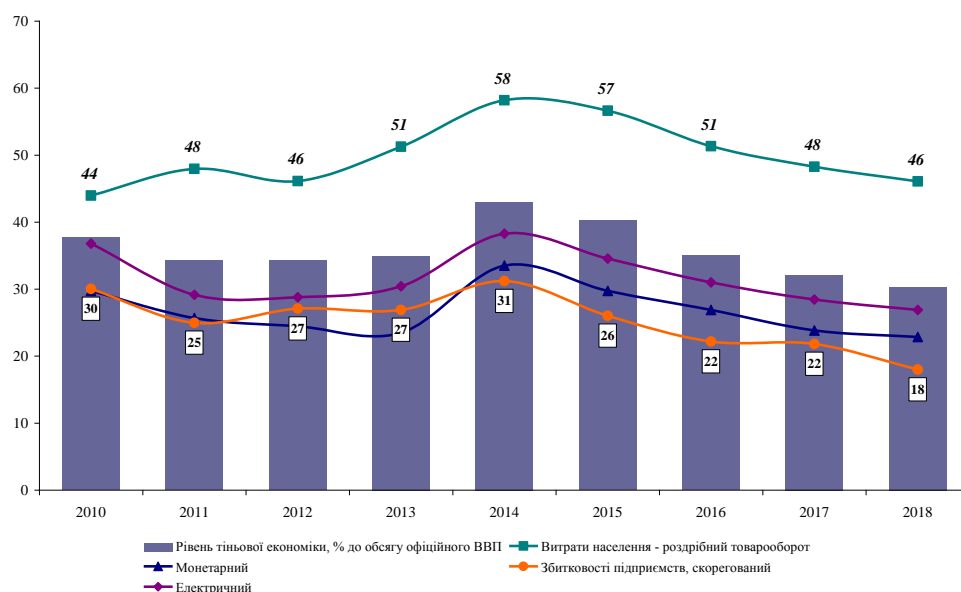

Рис. 2. Динаміка рівня тіньової економіки за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Довідково: кожен метод розрахунку рівня тіньової економіки охоплює певну сферу національної економіки (з відповідно різною часткою в ній нелегального сектору). Тому лише інтегральний показник рівня тіньової економіки є комплексним індикатором, що повною мірою характеризує таке явище, як тіньова економіка.

Рівень тіньової економіки, розрахований за методом збитковості підприємств, у 2018 році склав 18% від обсягу офіційного ВВП

Показник рівня тіньової економіки, розрахований з використанням методу збитковості підприємств, склав за підсумком 2018 року 18% від обсягу офіційного ВВП¹, що на 4 в.п. менше, ніж у 2017 році.

Довідково: відповідно до методології розрахунку за методом збитковості підприємств тенденція до збільшення рівня тіньової економіки формується в умовах збільшення обсягу збитків або зменшення обсягу прибутків суб'єктів господарювання.

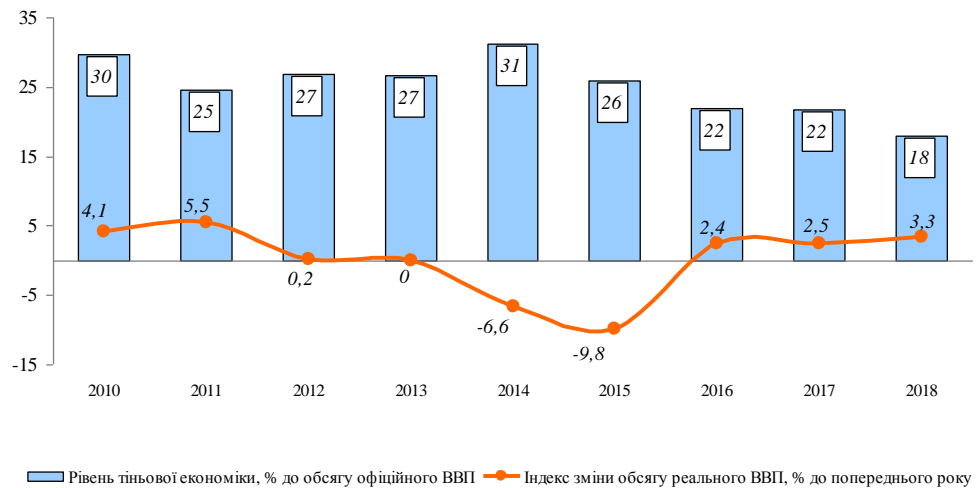

Рис. 3. Динаміка рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств, % до обсягу офіційного ВВП¹
Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

Рівень тіньової економіки у видах економічної діяльності за методом збитковості підприємств

Тенденція до зменшення рівня тіньового сектору за підсумком 2018 року порівняно з 2017 роком спостерігалася в більшості основних агрегованих ВЕД, за виключенням ВЕД “Транспорт, складське господарство, поштова та кур’єрська діяльність” та ВЕД “Сільське, лісове та рибне господарство”: у ВЕД “Фінансова та страхова діяльність” – на 10 в.п., у добувній промисловості – на 8 в.п., в оптовій та роздрібній торгівлі – на 5 в.п., у переробній промисловості та у ВЕД “Операції з нерухомим майном” – на 4 в.п. у кожному з ВЕД, у будівництві – на 3 відсоткових пункти. Тобто продовження реформ з дерегуляції та розвитку конкуренції, децентралізації, активізація європейських інтеграційних процесів сприяють поступовій зміні філософії вітчизняного бізнесу і перетворенню його у частину прозорої світової економічної системи, а не напівзамкнутого “тіньового” пострадянського економічного простору.

Довідково:

Свідченням результативності реформ з дерегуляції економіки стало покращення позиції України у рейтингу “Doing Business 2019” порівняно з результатом у попередньому рейтингу – 5 позиції до 71 місця серед 190 країн.

за даними НБУ у IV кварталі 2018 року індекс ділових очікувань на наступні 12 місяців склав 117,3%. Високі темпи зростання економічної активності підприємств сформувався в умовах покращення прогнозів щодо загальних обсягів реалізації продукції власного виробництва, а також збільшення інвестиційних видатків суб’єктів господарювання.

При цьому порядок розміщення ВЕД за величиною частки тіньового сектору порівняно з 2017 роком суттєвих змін не зазнав.

Найбільший рівень тіньового сегменту зафіксовано у ВЕД “Фінансова та страхова діяльність” – 40% від обсягу офіційного ВВП даного ВЕД. Реформа фінансової системи країни не завершена. І досі цей сектор лишається одним із найбільш проблематичних з точки зору стабільності розвитку, виконання традиційних для розвинених економічних систем функцій перерозподілу фінансового ресурсу.

Довідково. За інформацією НБУ станом на 01.01.2019 кількість діючих банків становила 77, зменшившись порівняно з початком року на 5 банків.

За інформацією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб станом на 01.02.2019 тимчасову адміністрацію введено в 1 банку (КБ “Фінансова ініціатива”), в стадії ліквідації знаходилось 89 банків.

У кредитному портфелі банків станом на 01.01.2019 частка непрацюючих кредитів у загальному обсязі кредитування становила 52,85% (станом на 01.01.2018 – 54,54%)².

Обсяги непрацюючих кредитів корпоративному сектору за 2018 року зросли на 35,5 млрд. грн і станом на 01.01.2019 становили 535,8 млрд. грн (із часткою у 55,83 % у загальному обсязі кредитування корпоративного сектору).

Результати оцінки України у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності 2018 засвідчили, що критичними “провалами” конкурентоспроможності України залишаються “Державні та суспільні установи”(110 місце), “Фінансова система” (117 місце) та “Макроекономічне середовище” (131 місце). При цьому в цілому у рейтингу Україна покращила свої позиції на 6 пунктів і зайняла 83 місце серед 140 країн світу.

Традиційно низьким рівень тіньової економіки є у ВЕД “Сільське, лісове та рибне господарство” – 12% від рівня офіційного ВДВ даної галузі.

Довідково: при оцінці рівня тіньової економіки внаслідок відсутності відповідної статистичної інформації не враховуються обсяги товарообмінних операцій, застосування яких є характерним для сільського господарства. Однак, саме цим операціям властива схильність до ухилення від оподаткування, що, у свою чергу, є джерелом виникнення такого явища, як “тіньова економіка”.

---

² Постановою Правління НБУ від 11.06.2018 № 64 “Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах” затверджено нові вимоги до системи управління банківськими ризиками, якими встановлено жорсткі вимоги до процесів оцінювання та контролю ризиків (кредитного, ринкового, операційного, процентного ризику банківської книги, ліквідності), їх фіксації та реагування на них відповідальними особами та органами банку. Запроваджено вимогу обов’язково проводити стрес-тестування для оцінювання ризиків та спроможності їм протистояти. Упродовж наступних двох років банки зобов’язані вибудувати ефективні системи управління ризиками. З грудня 2018 року обов’язковим пруденційним нормативом для банків стало виконання коефіцієнту покриття ліквідністю, що має суттєво знизити ймовірність виникнення кризи ліквідності в банківському секторі у випадку негативного економічного шоку.

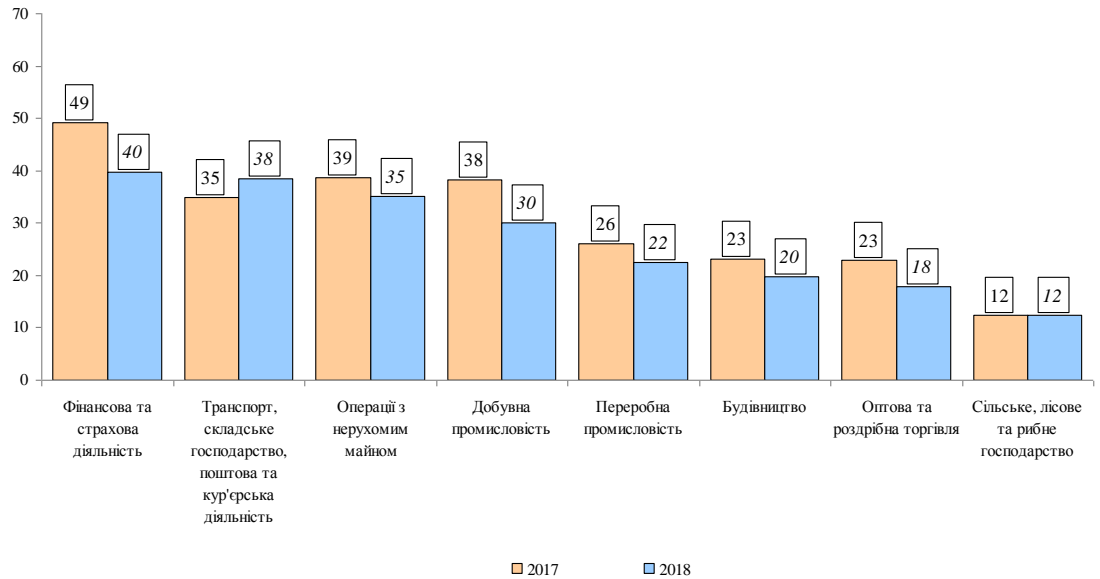

Рис. 4. Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від обсягу офіційного ВДВ відповідного ВЕД¹

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Рівень тіньової економіки за методом “витрати населення – роздрібний товарооборот” у 2018 році склав 46%

Традиційно найбільший рівень тіньової економіки показав метод “**витрати населення – роздрібний товарооборот**” – **46%** від обсягу офіційного ВВП. Водночас порівняно з показником 2017 року він зменшився на 2 в.п.

Сформована у 2017 році тенденція до зменшення рівня тіньової економіки за цим методом збереглась у звітному періоді завдяки стимулюючому ефекту від підвищення рівня мінімальної заробітної плати в економіці (на 16,3% до 3723 грн. з 01.01.2018).

Довідково: Номінальна середньомісячна заробітна плата штатних працівників у 2018 році збільшилася на 24,8% до 8865 грн (у 2017 році – 7104 грн.), заробітна плата, скоригована на індекс споживчих цін – на 12,5%.

Також задоволенню зростаючого споживчого попиту із наданням населенням переваги суб'єктам господарювання роздрібною торгівлі у легальному сегменті сприяла стримана динаміка інфляційних процесів у 2018 році, забезпечена, в тому числі, дією ринкових механізмів (у тому числі внаслідок демонополізації ринків) та достатньою пропозицією продукції на ринках.

Довідково: у цілому за 2018 рік споживча інфляція становила 9,8% (за 2017 рік – 13,7%). Помітно стриманіша динаміка інфляційних процесів у 2018 році (порівняно з динамікою у 2017 році) обумовлювалася зниженням тиску на споживчі ціни витратної складової (у т. ч. внаслідок демонополізації ринків) на тлі проведення НБУ монетарної політики, спрямованої в цілому на обмеження сукупного попиту, та відносно стриманої фіскальної політики. При цьому зберігався певний вплив на ціни з боку адміністративної складової (підвищення розміру мінімальних оптово-відпускних і роздрібних цін на алкогольні напої, акцизів на тютюнові вироби, тарифів на транспортні та комунальні послуги, зокрема на природний газ для населення, а також на послуги зв'язку), сезонних коливань у групах продовольчих товарів, які після літніх дефляційних тенденцій певним чином посприяли зростанню цін.

Удосконалений Мінекономрозвитку метод **“витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги”** також зафіксував зменшення рівня тіньової економіки відносно показника 2017 року на 1 в.п. (до 54% від обсягу офіційного ВВП), що засвідчує збереження упродовж 2018 року стимулюючого впливу зростаючої купівельної спроможності домогосподарств на модель споживчої поведінки населення на ринку товарів і послуг.

Довідково:

метод **“витрати населення – роздрібний товарооборот”** удосконалено шляхом:

дооцінки обсягів “тіньових” комерційних послуг, що надаються населенню суб'єктами господарювання;

включення у розрахунок обсягу продажу домогосподарствами сільськогосподарської продукції на неформальних ринках.

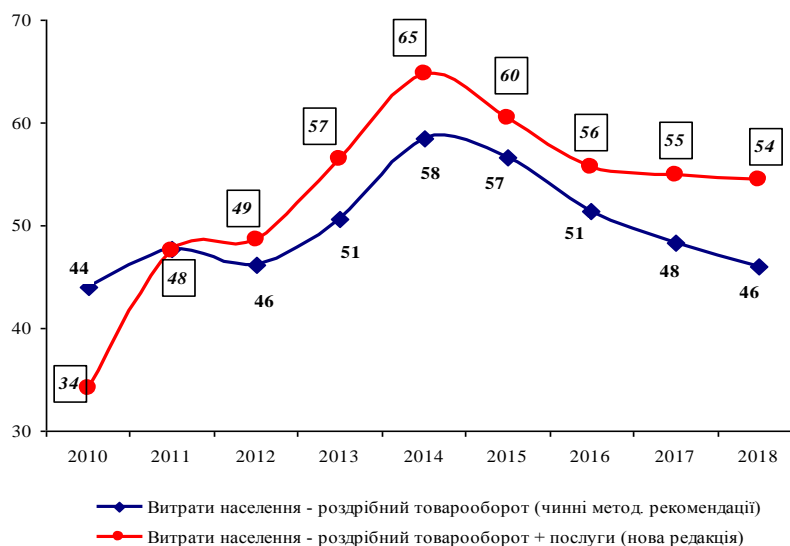

Рис. 5. Рівень тіньової економіки за чинною та удосконаленою редакцією методу **“витрати населення – роздрібний товарооборот”**, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Рівень тіньової економіки за електричним методом у 2018 році склав

Рівень тіньової економіки, розрахований з використанням електричного методу, зменшився порівняно з 2017 роком на 1 в.п. і склав **27%** від обсягу офіційного ВВП. Відповідно до методології розрахунку зменшення рівня “тіні” за цим методом отримане в результаті збільшення обсягу реального ВВП у 2018 році (на 3,3%

27%

відносно показника у 2017 році) більшими темпами, ніж обсягу внутрішнього споживання електроенергії за вирахуванням споживання на комунально-побутові потреби (на 2,4% відповідно).

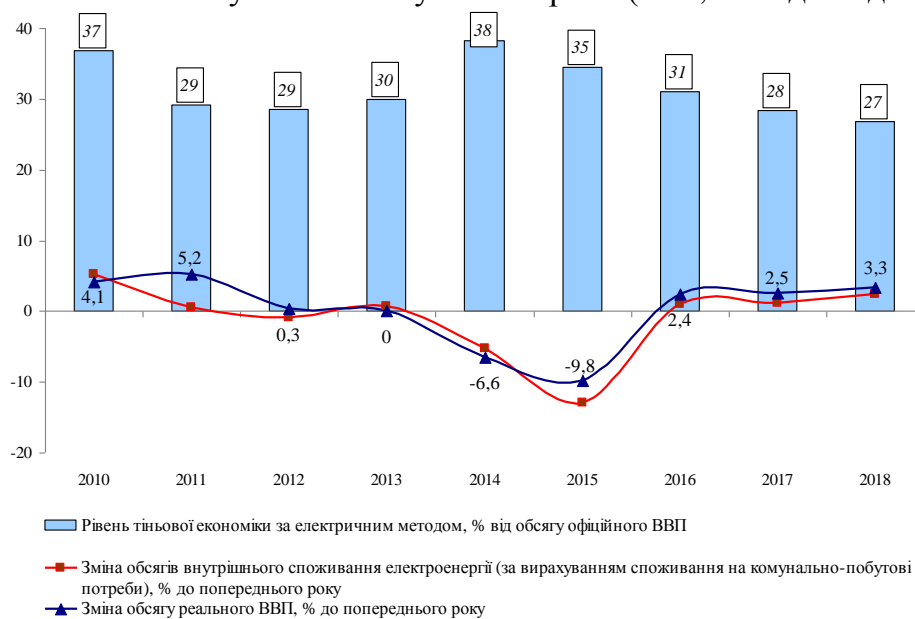

Рис. 6. Рівень тіньової економіки за електричним методом, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: Держстат, розрахунки Мінекономрозвитку

Рівень тіньової економіки, розрахований за монетарним методом, у 2018 році склав 23%

Рівень тіньової економіки, розрахований з використанням монетарного методу, порівняно з показником 2017 року зменшився на 1 в.п. і склав 23% від обсягу офіційного ВВП.

Між тим, удосконалений Мінекономрозвитку монетарний метод зафіксував збільшення рівня тіньової економіки на 1 в.п. (до 39% від обсягу офіційного ВВП), що, на наш погляд, є більш адекватною оцінкою тенденцій тіньової економіки за цим методом в умовах збільшення обсягу залишків готівкових коштів поза депозитними корпораціями (на 9,3% в річному обчисленні станом на 31.12.2018; 5,8% станом на 31.12.2017).

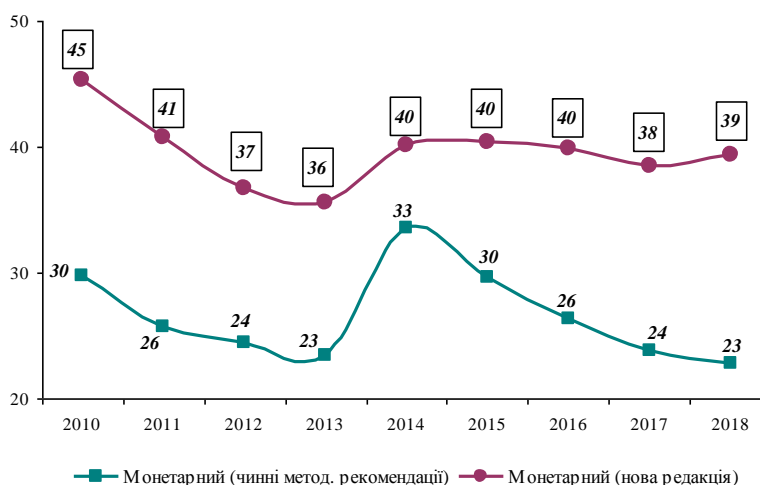

Рис. 7. Рівень тіньової економіки за чинною та удосконаленою редакцією монетарного методу, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Мінекономрозвитку

Довідково:

монетарний метод удосконалено шляхом внесення таких змін:

за базовий рік прийнято умовний рік, в якому всі операції здійснюються на безготівковій основі. Як наслідок, обсяг готівкових коштів дорівнює “нулю” ($M0b = 0$), й, відповідно, рівень тіньової економіки також є нульовим. За таких умов будь-яке збільшення обсягу готівки створює потенційні можливості для розвитку тіньової економіки;

з методичних положень розрахунку рівня тіньової економіки за монетарним методом виключено модифікований метод (який згідно з чинною редакцією Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки є складовою частиною монетарного методу).

Системні фактори тінізації національної економіки

Однією з основних загроз, яку представляє тіньова економіка для економічної системи, є спотворення механізмів дії законів та інструментів ринку, що призводить до неефективності механізмів стимулювання економіки, стримуючи економічний розвиток країни. Тому зусилля уряду мають концентруватися, насамперед, на запровадженні заходів, спрямованих на мінімізацію впливу системних чинників тінізації економіки, які залишаються актуальними, а саме:

низька ефективність держави у забезпеченні інституційних основ розвитку конкурентоспроможної економіки;

Довідково: відповідно до Звіту про Глобальний індекс конкурентоспроможності (ГІК) 2018 ефективність державних та суспільних установ (“Інституцій”) залишається одним з найбільших конкурентних “провалів” економіки України (110 місце серед 140 країн).

Низька позиція у рейтингу за даним субіндексом свідчить про те, що адміністративні та правові умови, в яких діють суб’єкти господарювання, залишаються несприятливими через незмінно високий рівень корупції, відсутність ефективної судової системи та належного захисту прав власності.

високий рівень корупції;

Довідково: за даними рейтингу “Індекс сприйняття корупції 2018” за рівнем корупції Україна посідає 120 місце із 180 країн.

низька ефективність функціонування органів судової системи;

Довідково: рівень незалежності судової влади та рівень ефективності правової системи в арбітражному врегулюванні оцінюються міжнародними експертами низько (відповідно на 117 і 103 місцях у рейтингу ГІК 2018).

недостатній захист прав на рухому та нерухому власність, включаючи права на фінансові активи;

Довідково: за даними рейтингу ГІК 2018 Україна знаходиться на 129 місці за рівнем захисту прав власності та на 114 місці за рівнем захисту прав інтелектуальної власності.